

Emlékek

A Margit körúton

1.

– Fel a kezekkel! – ordította egy hang, amint éjjel, úgy tizenkettő felé beléptem a portásfülke félhomályába. Első pillanatban a vadnyugati filmek coltjai jutottak eszembe, azt hittem, valaki tréfál. De hamarosan elment a kedvem a mosolytól, mert két kemény tárgyat éreztem a két oldalomon.

– Gyerünk! – dörgött egy hang. Katona voltam és tudtam, a két kemény tárgy két pisztoly csöve, és ha megmozdulok, lőnek. Olyan napok voltak ezek, hogy ha valaki fegyvert kapott a kezébe, nem sokat gondolkodott, hanem használta. Az ilyen felfegyverzetek úgy hitték, ráérnek azután is gondolkodni . . .

– Megfordulni!

Szembefordultam. Két ember állt előttem. Egy idősebb, magas, megöszült és egy alacsony, sötéthajú, aki harciasan meresztgette a szemét. A házmester egyetlen szót nem szólt, maga is megfélemlítve állt a sarokban. A kis üvegkalitkában egy középkorú asszony is volt, de nem ismertem. Láttam néhányszor a hatalmas bérházban, ahol magam is laktam, de nem tudtam, kicsoda.

– Zsebeket kiüríteni!

– Mit akarnak . . . próbáltam megszólalni, de belevágtak:

– Kuss! Kiüríteni!

A két revolvert keményen nyomták hozzám, a két cső hol a gyomromat, hol a bordáimat szúrta. Hogyan is csinálta Vakmerő Bill? Igen, szétütni köztünk, aztán lóra pattanni és eltűnni a bús magyar éjszakában. Dehát másképpen festett a dolog gyermekkoromban és másképpen itt, az alvásszagú, dohos házmesterfülkében, a Zsigmond utca 21-ben.

Nem tehettem mást, sorra kirakosgattam, ami a zsebemben volt. Pénztárca, igazolványok, lakáskulcs, zsebkendő, egy csomag cigaretta, feljegyzés arról, kinek mit vigyek a laktanyába, ha visszamegyek. Egy aktatáska 20–30 csomag Darling cigarettával.

– Ha egy szál gyufát találok a zsebedben, itt fogsz megdögölni – így az alacsonyabb, aki szemmel láthatóan igyekezett magát dührohamba hozni.

– Akkor várjanak, még egyszer megnézem . . . – és zsebeimnek leg-sarkát is kikapargattam, de nem találtam semmit.

– Nincs más . . . – Egyik a revolvert a homlokomhoz illesztette, a másik átkutatta zsebeimet.

– Szerencséd! – dühögött az alacsony, amikor látta, hogy eredménytelenül kotorászott.

A házmesterhez fordul am:

– Antal, kérem, itt van száz pengő, legyen szíves a feleségemnek . . .

– Ne pofázz! – ordította a kicsi, látszott rajta, hogy örül: valóban sikerült magát dühbe hajszolnia.

– A derékszíjat is. – Ezt a magas, őszhajú mondta. Lecsatoltam, a csat csörögve hullott az asztalra.

– Hátra arc, gyereink! – vezényelte valamelyikük. A revolvért ismét a derekamhoz nyomták.

– Keresse meg a feleségemet – kockáztattam meg a kérést, de többet nem mondhattam, mert valamelyikük egész talppal belerúgott a derekamba. Izsonyú nyilalást éreztem a vesetájékon, de fel se szisszentem sőt elmosolyodtam, mert hallottam, hogy azok ketten lépést váltanak. Így masíroztunk a ház előtt álló autóhoz.

Egy rántás, a kocsni elindult. Végig a Török utcán, a Margit körúton, majd amilyen hirtelen elindult, úgy megtorpant a hírhedt katonai fogház előtt.

Mintha vártak volna, az ajtó csengetés nélkül kinyílt.

Bemasíroztunk, egyikük megint lépést váltott. Most már nem volt kedvem ezen derülni, mert a Margit körúti katonai fogház komoly dolog volt, ezt jól tudtam. Bekerülni könnyű, de onnét kijutni – bizony, nagy szerencse kell hozzá.

Két kísérőm átadott valami foglárfélének, akiről csak annyit láttam, hogy alighanem őrmesteri rangja van.

– Csak arra kérem, ne zárjanak össze valami hazaárulóval. – Akkor igen önérzetesnek tartottam ezt a kérést. Ha csak sejtem is, hányszor vágják még az arcomba ezt a szót magyarul is, németül is, biztos, hogy nem okvetetlenkedem. De akkor még sok mindent nem sejtettem.

– Ne féljen – felelte az őrmester kétértelműen – magához valók azok!

És mentünk félhomályos folyosókon, udvaron, koromsötét lépcsőkön le, föl. Már fogalmam se volt, merre lehet az épület utcai frontja, teljesen elvesztettem tájékozódó képességemet. Az őrmester betuszkolt egy szűk szobába, ott ki kellett fűznöm a bakancsot, a fűzöt átadtam.

– Gatyamadzag van? Azt is.

– Nincs, gombos.

Az őrmester gyakorlott kézzel végigtapogatott, megpenderített mint egy próbababát, aztán tovább vezetett. Egy emeleten – fogalmam se volt, hogy hányadikon – a folyosó végén hatalmas helyiség tátongott. Állott-pállott emberszag gomolygott ki az ajtón. A bejáráthoz közel egy katonaládán, szuronyos puskával két térde között egy csendőr bóbiskolt. Félujjnyi gyertyacsonk olvadozott előtte, éppen csak a közvetlen közelét világította meg. Annál sejtelmesebb volt, mi lehet beljebb. Csak egy volt biztos: emberek, mert horolás, szuszogás nesze hallatszott és bűdös, párás volt a levegő.

– No, megérkeztünk – mondta a fogházőr kedélyesen s kicsit mintha csak barátságból tenné, hátbalökött és máris bedörrentette mögöttem az ajtót.

Így kezdődött.

2.

A folyamőrségnél, ahol eredetileg szolgáltam, ekkor már zord idők jártak. Hamarosan beosztottak a gyalogsághoz, itt a budapesti őrszázadhoz kerültem. Fiatal koromban kitűnő katona voltam, a folyamőrségnél a fegyverfogásokat mindig én mutattam be, futásban, katonai sportokban, hajózási tudnivalókban, evezésben kitűntem a többiek közül. Mindössze egyszer kaptam kettést hajózásból; egy horgonylánc elszakadt. Wodeczky főhajónagy úr úgy látta, én vagyok a bűnös, pedig nem én téptem el. Csakhát véleményem nem egyezett a hivatalos felfogással . . .

Az őrszázadnál néha őrzőjáratot kellett vezetni a városba. Négy-öt emberrel indultam el, volt közöttük egy hórihorgas szlovák legény. Törve beszélt magyarul, de hogyan-hogyan sem, nyilas volt az istenadta. Az igazoltatásoknál fütyült a parancsnok tizedesi rangjára, mindig belepislogott az igazolványokba. Ha zsidóra bukkantunk lelkendezett: „bevigyük” – mondta és a tizedes úrnak minden furfangjára szüksége volt, hogy valamiképpen kiszabadítsa a szerencsétlent.

– Tizedes úr, nem így kell csinálja . . . előbb bevinni, aztán mehetje haza . . .

– Nagy pancser vagy te tizedes – állapította meg a főhadnagy úr a negyedik, ötödik eredménytelen őrzőjárat után. – A többiek mindig hoznak valakit, te meg folyton üres kézzel jössz vissza. Menj csak, kérj valami más beosztást. Így esett, hogy a fogdaőrség állandó parancsnoka lettem.

Egy alkalommal elterjedt a híre, hogy „valami felrobbant” a városban. A laktanyaparancsnok, egy ezredes hívatott.

– Te tizedes – szólalt meg a kelleténél nyersebb hangon – hallom, te valami újságíróféle vagy. Hívd fel innét valami ismerősödet és kérdezd meg, mi történt. Én nem tehetem, mert ha nem igaz, itt állnék mint rémhírterjesztő.

– Igenis, parancsára.

Feltárcsáztam a szerkesztőséget, de azt a választ kaptam, ha meg akarok tudni valamit, menjek be személyesen. Amikor visszatértem a hírrel, hogy a németek felrobbantották a Margit-hidat, az alezredes egy szót sem szólt. Elsápadt, két karjára hajtotta a fejét és csak azt láttam, hogy az idős embert rázza a hangtalan zokogás.

3.

Ezekre a npokra gondoltam az első pillanatokban a hatalmas cellában. Mint a pislákoló gyertya fényében kivehettem, voltak benn vagy húszan. Az arasznyi vastagra szétterített szalmán heverték összevissza. Aki nagyon komfortosan érkezett, pokrócon feküdt, de legtöbben bevackolódtak a szalmába és úgy próbáltak melegedni. Fújtak, nyögtek, szuszogtak pokoli hangzavarban, irtózatos bűdösségben.

Tétován álltam meg a bóbiskoló csendőr mellett. Ki tudja, miféle polgári ösztön irányított, amikor a félhomály sűrűje felé fordulva udvariasan bemutatkoztam annak a pár fölemelkedő fejnek, aki felébredt jöttömré.

– Mi az kollégám – vidámitott felém egy hang – Te is? No csak helykedj el valahogy és próbáld kipihenni magad! – Üdvözöltem a kollégát – Boldizsár Iván volt – köpenyemet a szalmára terítettem és lefeküdtem. Aludni próbáltam, de nem tudtam. Hánykolódtam, forgolódtam, a szalma zizegett, pora beleszállt az orromba, a szalmaszálak hol szúrtak, hol csiklandoztak, de mindenképpen elkergették az álmat. Az izgalom már elszállt belőlem, s csak akkor lebbent vissza, amikor valaki megszólalt mellettem:

– Megverték?

– Nem – válaszoltam kissé meghökkenve – eddig nem . . . most jöttem . . .

– Szerencséje van, mert vernek ezek a dögök.

Most már nem tudtam a szememet lehúyni.

Hosszú volt az éjszaka nagyon, későn virradt. Lehetett vagy hét óra, mire az embermagasságnál is jóval magasabb ablakokon halvány derengés szűrődött be. Ebben a világításban minden még vigasztalatlanabbnak tűnt. Borostáskepű emberek bontakoztak ki a szalmából. Sokuk feje úgy festett, mintha sose fésülködtek volna. Hajuk tele szalmatöredékkel, porral, piszokkal. Fáradtan tápászkodtak, ujjukat használták fésűnek, vakaróztak, gombolkoztak, tenyerükkel keféledtek, néhányan lehúzták ingüket és hangos lebbentéssel rázták ki belőle a szűrős töreket. Mások körülvették a terem egyik sarkában álló hatalmas vashordót és dolgukat végezték. A hordóból borzalmas bűz áradt, elfintorítottam orromat, de aztán magam is odasorakoztam megkönnyebbülni.

Időnként egy-egy nevet kiáltottak be a folyosóról. Az illető fölszedelőzködött és a fűző nélkül klaffogó cipőben vagy bakancsban csoszogott kifelé.

– Hova mennek? – kérdeztem valakitől.

– Alighanem kihallgatásra.

Mert itt minden alighanem, esetleg, vagy talán volt. Minden bizonytalan, senki nem tudott semmit, csak egy volt biztos: mindenki ártatlannak nevezte magát. Úgy hírlett, néhány álfogoly is van az igaziak között, akiktől tartani kellett, besúgók, akik azért vannak itt, hogy amit meghallanak, tovább adják „illetékeseknek”.

Boldizsár Iván pár napja került be, persze ő is ártatlan volt, véletlenül „csak mint újságíró” került oda, ahol elfogták. Ő tájékoztatott, hogy ki kicsoda.

– Az a nagybajuszú szőke ott a sarokban huszárcapitány, Révay Kálmán. Az a magas, fekete, kopaszodó az gyáros, Makai Miklós. Képzeld, ő találta fel a puskaport. (Persze nem a puskaport találta fel, hanem egy keverési eljárást, amivel a puskaporgyártást veszélytelenebbé lehetett tenni.) Az a kicsit bicegő, fekete, zömök, az egy ismert szociáldemokrata vezető, Kabók a neve. (Később egy kihallgatás alkalmával úgy összeverték, hogy behalt sérüléseibe). De volt a teremben még néhány katonatiszt, köztük három fiatal hadnagy, meg jónéhány civil.

Az egyik különösen érdekes figura volt: antantszijas, feketeinges, fekete sapkás főnyilas. Testvér – így kellett szólítani, maga kérte a foglyokat, így szólítsák. Persze ő is „ártatlan” volt, mint mondta, tévedésből került ide.

Mindenkitől elszedtek mindent, zsinórt spárgát, szíjat, még a nyakkendőt is le kellett tenni, csak ő pompázhatott antantszijas fekete nyilas egyenruhában.

– Majd tisztázzák ügyemet a testvérek és akkor itthagyhatom ezt a sok bitang hazaárulót – közölte eszmetársával, mert még egy nyilas volt ott, úgy hírelt róla, hogy megzsarolta valamelyik testvérét.

Az antantszijas Karch testvérnek nevezték és ha leereszkedett valamilyen fogolyhoz, eldicsekedett vele, hogy ő gyűjtő. Eleinte úgy tudták, hogy mindent gyűjt, ami a kezeügyébe akad, de aztán később maga tisztázta a tévedést: csak érmekeket és képeket gyűjtött. Különösen képgyűjteményére volt büszke:

– Milyen képei vannak – kérdeztem tőle, mire a testvér nagy szakértelemről téve tanúságot elmagyarázta, hogy vannak egész kicsi képei, alig tenyéryni nagyságúak, ezek természetesen olcsóbbak, de vannak drágábbak is, ajtónagyságúak! Szóval sok van és sokféle – büszkélkedett a vérbeli gyűjtő gögijével . . .

4.

A Margit-körúti fogházban nem hagyták az embert unatkozni. Hol kérdésekkel zaklattak vadismeretlenek, akikről nem tudtuk biztosan, nem provokátorok-e, hol kiszólitottak valakit, hol egy csoport társasjátéka vonta magára a figyelmet. Ezek fejben huszonegyeztek. Ez úgy ment, hogy 1, 2 vagy hárommal kellett kezdeni, a másik ugyancsak 1, 2 vagy hármat adott hozzá, és az nyert, akinek először sikerült huszonegyet mondani. Persze alig pár perc kellett, hogy kitalálja az ember a játék nyitját és akkor már elvesztette minden varázsát.

Egyik nap a három hadnagyot hívták. A haditörvényszék elé álltak. Akik ismerték, nagy részvétellel kísérték őket az ajtóig, mert úgy hírelt, ügyük súlyos és a végén hármias kivégzés lesz, legjobb esetben csak egyiküknek sikerül életben maradnia. Vagy két óra múlva újabb csoportot szólítottak. Visszajövet nagy derűltséggel mesélték hogy a három hadnagy, tárgyalásuk szünetében papírlabdával futballozott a folyosón. Az ügyész mindhármukra halált kért, végül megúszták életfogytiglani fegyházzal.

Úgy jöttek vissza, olyan sugárzó arccal, vidám ábrázattal, mintha kabarából érkeznének. A három hadnagy szerencsés életbenmaradása bizalmat öntött a többiekbe, féktelen nyugalom terjedt el a cellában. Voltak, akik hallani vélték az orosz ágyúk dörgését.

5.

Egyszer csak engem szólítottak és négy társamat, akikkel egyazon vádiratban szerepeltem, de ezt csak jóval később tudtam meg.

Lekísérték bennünket egy rövid folyosóra, amelynek egyik oldalán három kicsi, ablak nélküli szoba nyílt, a szemben levő oldalon csak egy nagyobb szoba tátongott üresen. Ebbe kellett belépnünk. A szobában három borvörös hajtókájú katona volt.

– Levetközni! – kiáltott egyikük.

Mind az öten meztelenre vetkőztünk, aztán felsorakoztattak bennünket a folyosón. A fal felé kellett fordulnunk, kezünket az égnek emeltük. Amint kiléptünk, láttam, a három cellában három-három ember szorongott.

– A golyósok – súgta oda félszájjal az egyik fogolytárs, aki már tudta, mi itt a dürgés.

Elkínzott tekintetű, borostás arcú fiatal emberek voltak. Később hallottam csak: a kilenc zsidó álnéven beférkőzött valami nyilas alakulatba, de lebuktak.

– A falra bámulj, te gazember! – ordította valamelyik fogházőr és hatalmasat rúgott a derekamba. Homlokom megkoppant a falon.

Nem mertem megfordulni, csak fészkelődtem néha, ha elzsibbadt a karom, vagy ha elment valaki mögöttem. Dideregtem, és szégyelltem meztelenségemet. A nagy szobában ruháinkat vizsgálták. Fáztam, reszkettem a hidegtől. Úgy éreztem, leszakad a kezem. Már félórája álltunk égnek tartott kezekkel. Odabent leledobtak egy cipőt, az én bakancsom koppant legnagyobbat. Közben mellém került egy baptista prédikátor, akit azért hoztak be, mert nem volt hajlandó fegyvert fogni.

Hátam mögött katonás léptek kopogtak. Valami csörrent, egy főhadnagy jött, három sor kitüntetéssel, azok csörögtek minden mozdulatára. Csupa szögletesség, csupa pattogás a modora. A kényelmes élet azonban zsírpárnákat dagasztott a hasára.

Vele tartott egy fogházőr őrmester is, aki egyik kezében hatalmas jegyzetömböt tartott, a másikban kis fafeszületeket szorongatott.

Bélepett az első cellába, a fészületeket az asztalra tette, az asztalon álló gyertyát odatette a fészület mellé, és meggyújtotta.

– Az nem kell! – Mutatott a főhadnagy a fészületre – ezek zsidók! – Pattant a szava a gyűlöletől.

– Igenis! – és az őrmester a fészületeket zsebredugta. Most már nem törődtek velünk, a motozók is kiálltak az ajtóba s a megszokottság közönyével nézték a főhadnagy intézkedéseit.

– Egymásután mondják el, mi a kívánságuk. Tessék – fordult a legelsőhöz.

– Papírt és ceruzát kérnék. Anyámnak akarok írni – hangzott a felelet.

– Őrmester, írja: papír és ceruza. Meglesz.

– És maga? – fordult a következőhöz.

– Én kérem szeretnék mákostésztát enni.

A főhadnagy torkából valami hörrenő hang bukott ki. Mást akarhatott mondani, mint amit mondott, de fegyelmezte magát.

– Nincs metéltésztá. Makarónival jó lesz?

– Köszönöm, igen . . .

– Írja! – vetette oda az őrmesternek. – Mákos makaróni.

Az pedig írta, szótagolva: má-kos-ma-ka-ró-ni . . .

Megdöbbsentem. Mindenre el voltam készülve csak arra nem, hogy valaki halála előtt néhány perccel mákostésztát kívánjon. Humor, cinizmus, meghatottság, megrökönyödöttség küzdött bennem. Nem tudtam tovább odafigyelni, pedig hátam mögött folyt a tragikus kikérdezés, sorra hangzott el egy-egy kívánság, az élet kilobbanása előtti percekben.

Civilben sokáig voltam törvénytörő újságíró. Sok embert láttam a siralomházban, sok ember hallottam a „legeslegutolsó szó” jogán elordítani magát, hogy a hangot csak a hóhér kötele szakította meg, de ez a kívánság megdöbbenett. Véget ért a motozás, visszaindultunk. Útközben láttam egy ismerős pécsi építési vállalkozót, Márovics Andort és egy költőt, Ijjas Jankovich Antalt. Őket is kísérték valahonnét, valahová.

Aztán mintegy félóra múlva rövid egymásutánban kilenc dörrenést hallottam. Kilenc dörrenés, kilenc sortűz, kilenc élet.

6.

Délelőtt tíz órakor ismét engem szólítottak és még valakit, akit akkor még alig ismertem, csak annyit tudtam róla, hogy Berentés Antalnak hívják, fővárosi tisztviselő és csak egyszer találkoztam vele, amikor a városházán rejtőző francia ellenálló csoportnak üzenetet vittem meg úgy emlékszem, kenyeret.

A fogháznak egy másik épületébe kísérték. Az előszobában két nő ült, az arcukat nem láthattam, lehajtott fejjel sírtak. Valamelyik szobában furcsa suhogás nesze hallatszott. Néha valami dörmögő hang, és többször egymásután egy-egy velőtrázó kiáltás:

– Elég! Ne bántsanak!

Éreztem, hogy sápadok. A tenyerem izzadt, a hidegtől, és az izgalomtól reszkettem. Az egyik ajtó kinyílt, egy nő lépett ki. Sűrű, szőke haja zilált, blúza nyitva, félmelle kibuggyant a ruhájából. Meztláb volt, cipője, harisnyája a kezében. Megismertem, nevét láttam néha egy napilapban. Négerek-ről szóló versikéket írt, amelyekben négerek helyett zsidókat kellett érteni. Nem kis merészség volt ilyeneket írni is, leadni is. A nő is megismert, valaha az öcsémet tanította Pécsen angolra. A nő egy pillanatra megtorpant, de kísérője hátbalökte így elbukdácsolt mellettem, csak fájdalmas sziszegését hallottam. „Megtalpalták”, mellét csavargatták, de ugyanígy járt az egyik fiatal hadnagy nővére is, akit szintén itt hallgattak ki. A nőknek elég félnivalójuk volt, mert a fiatalabbaknak rendszerint akár vallottak, akár nem, legelőször is le kellett vetközniök.

Valaki karonfogott, és bevezetett abba a szobába, ahonnét az előbb a nő kijött. Ablak nélküli, kopár helyiség volt ez, egyik oldalon egy kecskelábú asztal a másikon íróasztal, mögötte szék. A szobában három ember volt: egy alacsony, zömök feketehajú, egy magas, ősz és egy harmadik, de annak az arcát nem jegyeztem meg, soha nem is láttam többé.

7.

Eleinte közömbös dolgokat kérdezgettek, ahogy tudtam, válaszoltam. Ezért ugyan kár volt izgulnom, hiszen ezek nagyon rendes emberek. Majd kiderítik, hogy tévedésből hoztak be és hazaengednek.

Aztán kényesebb kérdések következtek. Hol a feleségem, hol a kisfiam? Csak annyit tudtam, hogy valahol Zuglóban. Valóban, a Zsigmond utcai lakásban Horváth Árpád egyre nagyobb feltűnést keltett azzal, hogy soha

nem ment le az óvóhelyre. Egyszer meg is kérdezte az egyik „házi nyilas”, hogy hol a tanár úr? Miért nem jön le az óvóhelyre, talán nem tudja, hogy kötelező? Akkor valami tréfával ütöttem el a kérdést, a nyilas úgy tett, mint aki elhiszi, de már ekkor figyeltek bennünket. Boldogan hallottam feleségemtől, hogy Horváth Árpádnak valami ismerőse felajánlott egy zuglói lakást, költözzenek oda. Az illető kémelhárító tiszt, tehát nyugodt voltam, hogy biztonságban vannak, de hogy hol a lakás, azt nem tudtam:

– Mi ez? – mutattak elébem egy negyedéves gépelt, pecsétetes igazolványt. Ekkor már láttam, hogy baj van, a német nyelvű igazolványt Horváth szerezte és valami olyanféle szövege volt, hogy a lakás a Gestapo védelme alatt áll. Ha ez kezükben van, akkor voltak fenn a lakásban, ha fent voltak, sok mindent láttak, találtak . . .

– Igazolás – motyogtam, de már csattant is az arcomon egy hatalmas pofon. Az ősz adta. Megtántorodtam.

Nyilvánvaló, hogy többet tudnak, mint amennyit gondoltam, de azért talán nem mindent. Ebben a pillanatban a szőke, vicsorgó fogú lépett a szobába. Most villant az agyamba, honnét olyan ismerős. A hatalmas bérház udvarán láttam néha ögyelegni, a házi nyilasokkal tárgyalni.

Ez aztán kitalált. Tudta, hogy Horváth mikor költözött el, tudta hogy egy lovas kocsit béreltek, s a Ferenc József hídon át mentek, mert a Margit-híd akkor már romokban hevert, hiszen a „zsidók” éppen az előző nap robbantották fel. Megmondta feleségem és Horváth pontos címét is, amit még én sem tudtam.

Elhatároztam, hogy az igazságból a legtöbbet mondom el mindaddig, amíg nem ártok vele senkinek, azon túl azonban tagadok.

– Ezt mind nem tudtad? – üvöltött, belekapott a hajamba és rázta, rángatta teljes erejéből, marokszámra maradt kezében a haj. Meg se sziszszentem. Fiatal koromban birkóztam, boxoltam, nem volt előttem ismeretlen a testi fájdalom. Csak az emberi megalázottság érzése volt szörnyű, de nem is most, hanem amikor a pofont kaptam. Mintha a bántalmazásnak ez a formája minden másnál borzalmasabb volna . . .

– Laci bácsit ismeri? – kérdezte az idős nyomozó.

Mintha elfelejtettem volna, hogy mire fogadkoztam, hogy az igazságból a legtöbbet mondom. Gondolkodás nélkül rávágtam:

– Nem, fogalmam sincs róla ki az. – Pedig jól tudtam, Horváthot hívták így barátai. Jól tudtam, hogy nem álneve volt, csak tréfából nevezték így.

– Nem ismeri? Egyesegyedül maga nem ismeri, aki hónapokig együtt lakott vele, aki . . . – nem folytathatta, mert a fekete megszólalt:

– Hagyjátok. Majd én. – Aztán hozzámfordult: – No, vesse le a bakancsát. – Éreztem, hogy elsápadok. Féltem.

– Csak vesse le. – A fekete biztatott, szinte rábeszélte. Ez soha nem jött ki a sodrából, mindig nyugodt maradt. Nyugodt és könnyörtelen. Úgy dolgozott mint egy hóhér, megfontoltan, körültekintően, alapos szakmai ismeretekkel. Nem csoda, kiszolgált csendőr volt, s most a nyilasok Nemzeti Számonkérő Különítményének nyomozója.

Aznap, mikor a németek megszállták az országot, a Körúton találkoztam Horváth Árpáddal, aki a Dohány utcai Continental szállóban lakott. „Baj van – mondta – a németek úgyszólván még meg se érkeztek, máris keresnek. Mit lehetne tenni?”

Nagyon tiszteltem, nagyon szerettem ezt az embert. Még debreceni színgazgató korából ismertem, amikor a felheccelt egyetemi ifjúság egy része tüntetett ellene, s bojkottálni akarta a színházat. Jól tudtam róla például, hogy a civisvárosban húsz próbát tartott egy olyan darabból, amit más igazgató öt próba után gondolkodás nélkül előadott. Tönkre ment, még a színházi bársonyfüggönyét is elárverezték. Budapestre jött, először a Vig-színháznak lett a főrendezője, majd a Nemzetibe került, de összekülönbözött a vezetőséggel, s egy napon öngyilkosságot követett el a szállodában. Búcsúlevelet írt, és hosszú idő után itt találkoztam vele, majd másodszor március 19-én.

Tudtam róla, hogy a németek nem ok nélkül keresik, hiszen ismert baloldali volt, sőt kommunista. Politikai beállítottsága miatt édesapjával is összekülönbözött (apja főispáni titkár volt Désen) és tudtam, hogy nem érintkeznek.

– Gyere hozzám – ajánlottam. – A gyerekszobát el lehet kasírozni, senki se fogja sejtteni, hogy ott vagy. – Így is lett. A legszükségesebb holmijával odaköltözött, valahonnan hamis iratokat varázsolt elő és pár nap múlva bejelentettük – úgy emlékszem, Horvay Gábor tanár néven, mert erre a névre szóltak az iratai. Azt tudom, hogy a zuglói lakásba már saját nevén jelentkezett be.

Egy szép napon azzal lepett meg, hogy levágatta hatalmas, dús szőke bajuszát. Úgy döbbsentem erre az „álöltözetére”, hogy a New-York kávéház előtt nagy csoportosulást láttam. Közlebb mentem, Horváthot nagy embergyűrű vette körül, kollégái, barátai, ismerősei tréfálkoztak vele, kacagtak, ugráltak. Kicsit zavartan magyarázkodott a csoport közepén. Félrehívtam. „Miért vágattad le a bajuszodat és a ha már levágattad, miért mutatkozol így?” – kérdeztem, mire kissé restellkedve közölte: ki akarta próbálni, hogy ráismernek-e? . . .

Rajtam is sokat segített. Gyakran felkeresett a laktanyában és olyan feketét hozott, amitől a halott is felébredt volna. De engem is gyakran igénybe vett. Hol katonai pecsétet kért, hol a revolveremre volt szükség pár napra, hol űrlapot, szabadságolási engedélyt, sőt leszerelési igazolványt is kért. Aránylag könnyen ment a dolog. Mint karpaszományos tizedes, nem tűnt fel, ha üres órámban az irodában üldögéltem. Aztán egy-egy óvatlan pillanatban el-elemeltem egy-egy pecsétet, körbélyegzőt, sőt egy alkalommal „Végleges elbocsátási igazolványt” is sikerült szereznem. Ennek különösen örült, mert jónéhány embert sikerült így kimentenie egyszer s mindenkorra a katonaságtól.

Otthon, a lakásán – lakásomon – nagyban folyt az okmánygyártás.

Horváth Árpádtól nem lehetett olyant kérni, amit meg ne szerzett volna. Megszorult embereknek pénzt, élelmet gyűjtött, felhívásokat fogalmazott, ezekben gyakran vettem részt, amikor a laktanyából hazamentem fürödni. A

lakás lassankint megtelt röpcédulákkal, amelyek ötvenes-százás csomagokban lapultak a könyveim között, illetve mögött. Életveszélyes dolog volt ez, mert akkoriban már teljes erővel dühöngött a nyilas terror. A detektívek később kilószámra szedték elő a könyvek mögül a legkeményebb hangú röpcédulákat, köztük a színészszakszervezet megalakítására felhívó íveket. Ez például így kezdődött:

„KIALTVÁNY! A német-bérenc fasiszta rémuralom véget ért! Szabadok vagyunk! Felszabadulásunkkal lezárult egy önző, művészietlen, az igazi és magasabb, jobb és tisztább művészi törekvéseket megbénító, gátló és elfojtó negyedszázad, egy 25 éves erkölcsi, művészi és gazdasági kizsákmányolás kora!”

Hát ha ezt megtalálták, sem neki, sem magamnak nem nagy jövőt jóslok – gondoltam. Sajnos, igazam lett.

A nyilasok a házkutatás során összeszedték a rengeteg röpcédulát, felhívást, mindent, amit Horváth a Zsigmond utcai lakásban hagyott. De ha már ott hevert előttük Horváth büszkesége, a ceruzagyűjtemény, a rengeteg drága szappan, a sok papír, azokat is magukkal vitték . . .

9.

A hidegtől, izgalomtól remegve, dideregve és verejtékezve toltam le egyik lábammal a másíkról a bakancsot. Fél lábon álltam, a kapca két szabad vége szinte reszketve libegett a levegőben.

– A másikat is! – A fekete majdnem kérlelt.

– De kérem . . . – próbáltam magyarázkodni – erre nincs szükség, amit tudok, elmondom e nélkül is – és megemelten kapcsás lábamat, amiről ekkor lehullott a rongydarab.

– Csak vesse le!

Hárman álltak körül. A hosszú háta mögé kulcsolt kézzel hintáztatta magát, egyszerre előkapott valami hosszú, fekete rudat és teljes erővel fejbevágot vele. Csattant a gumibot, feljajdultam.

– Kuss! Le a bakancsot és hasra feküdni!

Valamelyik hátulról meglökött. Bukdácsoltam a váratlan lökéstől, térdreestem, rámgrottak, lenyomtak a földre. Lábamat térdben felhajlították, talpaim az égre néztek. Egy másik összekötötte két bokámat, a hosszú pedig verni kezdett. Huszonötig számoltam, aztán elaléltam. Ezt már nem lehetett kibírni. Felüvöltöttem, ahogy a torkomon kifért:

– Segítsééég!

Egy csendőrtiszt lépett a szobába. Később tudtam meg, hogy Radó százados volt, az egyik legkegyetlenebb tiszt.

Fel akartam állni, de alig moccantam egyet, valamelyik rálépett a kezemfejére.

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem . . . – de a főhadnagy intett:

– Csak csináljátok – vetette oda és becsapta maga mögött az ajtót.

– Na most beszéljessünk – lihegte a hosszú, aki belefáradt a verésbe. Lehajolt, leoldozta a spárgát a bokámról.

Reszketve tápáskodtam fel, alig tudtam megállni a lábamon. Fájt, sajgott az egész talpam, daqadt lábfejembe szinte belevesztek az ujjaim. Az

írásztalnak támaszkodtam. Záporoztak a kérdések. Horváth Árpád már nem nagyon érdekelte őket, mintha már mindent tudnának róla, amit akartak.

– Miért szökött meg a szállodából?

– A németek lefoglalták a szállót. Nem szökött, tudta, úgyis át kell adnia a lakását.

– Kik jártak hozzá?

– Senkit sem ismerek közülük, keveset voltam otthon, nem találkoztam soha idegennel.

– Hogyan került a lakásba a Gestapo-igazolvány?

– Nem tudom, talán kapta.

– Hamisította! – ordította a szőke és szinte csikorgott a foga a dühtől.

– Mikor voltál utoljára a Mária Terézia laktanyában?

– Nem voltam ott soha.

– Na, hasrafeküdni!

Ellenálltam, dulakodni kezdtem velük, egyikük belekapott a hajamba, földrerántott. Gúzsbakötöttek. Térdem alá seprűnyelet dugtak, csuklóimat bokámhoz kötötték. Tudtam, milyen kegyetlen érzés, mert tényleges koromban a folyamórségnél divat volt, egyszer gúzsba kötettem magam, hogy kipróbáljam, milyen. Öt percig, ha bírtam.

A seprő két végét felemelték, testem azonnal aláhanyatlott. Egyik végét az asztalra, a másikat egy székre tették, a hosszú ismét verni kezdett. A vér a fejembeszállt, nem tudtam, a fejem fáj-e jobban, vagy a talpam. Mostmár mindegy – gondoltam –, és teljes erőből átkoztam őket, ahogy a torokomon kifért. Pillanatnyi szünet állt be. Elhallgattam, nem tudtam, mi következik.

– Nyisd ki a szádát!

– Nem voltam . . . – azt hittem, válaszolni kell.

– Nyisd ki! – Katonasapkámat betömték a számba, a hosszú folytatta a botozást. Már nem fáj a gumibot, elsötétült előttem a világ, fejem lehányatlott. Nem tudtam, mennyi ideig tart ez az állapot, csak azt éreztem, hogy mindenem csuromvizes. Kinyitottam a szemem, ebben a pillanatban megemelték a seprő két végét és egyszerre eleresztették. Tarkómra zuhantam. Ezt még kétszer megismételték. Most már elájultam. Kibontották a spárgát, talpra rugdostak.

Francia neveket kérdeztek, a rosszul kiejtett francia szavakra nyugodtan mondhattam, sose hallottam. A tagadásra néhány pofon következett, de ez már nem fáj. Szinte pihentető volt. Annál inkább a szégyen, a megaláztatás.

Pedig még nem voltam túl a nehezén.

10.

Ismét a Mária Teréziát kérdezték. Nem, itt valóban nem voltam soha.

– Nem voltam – Nem láttam – Nem ismertem – Nem tudom – válaszoltam a gyorsan pergő kérdésekre. És voltaképpen csak most lépett akcióba a fekete, aki eddig inkább csak asszisztált.

Az íróasztalhoz vezetett. Valami olyanféle készülék volt az íróasztalra csavarva, mint egy ceruzahegyező. Tudtam, ez a „Moszkvai rádió”, eleget halottam róla a cellában.

– Rosszabb már nem jöhet – gondoltam, és elhatároztam, egy hang sem hagyja el többé a számat.

Valamelyik elkezdte forgatni a ceruzahegyező forgatókarját, a cigány – nem volt cigány, csak a fekete képe miatt hívták így – odanyújtott egy kis rudacskát. Akkor a hengeralakú rudacska volt, mint a mutatóujja.

– Fogja csak. Fogja meg és szorítsa.

Kezembe fogtam a rudacskát. Ebben a pillanatban irtózatossá éreztem. Olyanféle volt, mint amikor a villany megráz valakit, de az ütések sokkal ritkábbak voltak és rettenetesen fájtak. Megint összekötötték a kezem, ezúttal hátul és a rudacskát a galléromba dugták, fogaim közé erőltették, majd lefektettek a földre és a lábujjaim közé tették. Voltak pillanatok, amikor elállt a lélekzetem, de nem válaszoltam.

Ekkor le kellett tennem a nadrágomat. Lefektettek, és heréimet a hurkapálcához hasonló pálcikával verték. Irtózatossá volt. Amikor a pribékek látták, hogy semmire sem mennek velem, levették a köteléket a csuklómról. Ujjaimat nem éreztem, alsó karom úgy megdagadt, hogy a kötél vagy félcentire mélyedt a húsimba. Dörzsölgettem kezeimet, kapkodva szedtem a lélekzetet, de nem sokáig hagytak békében.

– Körbefutni! – ordította a hosszú és futnom kellett a szobában, körben a fal mellett egyszer, kétszer, háromszor, ötször.

– Elég. Vedd fel a bakancsot!

Leültem a földre, feltekertem a kapcát, de lábamat nem tudtam beleerőltetni a bakancsba. A kapcát zsebregyűrtem és úgy próbálkoztam, de a bakancs csak nem ment föl. Ekkor valahonnét két csendőr került elő, rátettek egy köpenyre és félig hurcolva, félig támogatva felcipeltek a cellába, s belöktek a szalmába. Elterültem a földön, valami derengtet az agyamban, hogy beljebb húznak, Boldizsár dörögő hangját hallottam, az volt az érzésem, hogy betakar.

Elaludtam.

Másnap reggel 9 óra felé ébredtem, a cellában már pezsgett az élet. Nem kérdezett tőlem senki semmit, nyilván látszott rajtam, hogy mi történt. A bombázások sok kárt tettek már a városban, a vizet úgy adagolták, mint a patikaszert. Csak a családom sorsa érdekelt, erre pedig senki sem tudott válaszolni. A legszörnyűbb halálnemek káprázata gyötört, hogyan végeztek velük. Már mindenre el voltam készülve . . .

Még egyszer levittek az irodába. Ott voltak a Kockás fivérek, Berentés Antal, és egy Markos György nevű újságíró és közigazdász, alacsony, sovány ember, akivel később, más körülmények között jobban összeismerkedtem. Elém toltak egy 8–10 oldalas jegyzőkönyvet. A „vallomás” volt. Minden oldalt kalligrafikus írással aláírtam, s megpróbáltam kisillabizálni, mi van benne. Csak sokkal később, Németországban, egy trágyadomb mellett döb-bentem rá, hogy a sok „nem”-ből egy tízoldalas vádiratot kanyarítottak, amelyből kiderült, hogy ötödmagammal csapatokat szerveztem, a MÁVAG udvarából lopott ágyúkkal akartam hátbatámadni a német hadsereget, kommunistákat rejtegettem, és az ellenségnek fontos hadititkokat árultam el. Mindezekért és még néhány kisebb cselekményért az ügyész halálbüntetés kiszabását kérte fejemre.

A zord vádirat tragikus szavait ott a trágyadomb mellett egy kajlafülő ló és egy kapirgáló kakas látványa enyhítette csupán.

Aztán visszatereltek a cellába. Ott láttam utoljára Horváth Árpádot. Nem vot megtörve, talán nem is nagyon kínozták, hiszen mielőtt elfogták, már mindent tudtak róla. Később hallottam csak, hogy hősként viselkedett. Két alkalommal hallgatták ki, egyetlen szót nem hallatott, egyetlen szót nem szólt. Nagy lélek volt, nagy művész, művészetének nagy értője. Sokat vész-tett vele az ország, és egyetlen, igen szerény megemlékezésen kívül más el- ismerésben máig sem részesült.

11.

Egyik nap a borbély, egy szerb partizán hozta a hírt, hogy sok kivégzés lesz a fegyházban. Csak egy kis csoportot nem érdekelt a hír, pedig nekik lett volna rá legtöbb okuk. Tudniillik, az ő ügyüket tárgyalták és úgy festett a dolog, hogy lesz néhány halálos ítélet. Ők azonban rendületlenül bridzseztek az egyik sarokban, becsempészett kártyával. Mikor felolvasták a névsort: Révay Kálmán, Makai Miklós, és még néhányan, egykedvűen indultak ki- felé. Valamelyikük még hátraszólt:

– A lapokat ne bántsátok! . . .

Ez a délelőtt a fojtott idegesség jegyében telt el. Csak akkor nyugodtak meg a kedélyek amikor kiderült, hogy mindössze egy halálos ítélet hangzott el, a többiek „csak” életfogytiglani fegyházat kaptak, meg néhányan tizenöt évet. Révayt ítélték halálra, Makai életfogytiglanit kapott, a többieket nem nagyon ismertem.

Az elítéltek megnyugtatták az idegeskedőket: kegyelmet kértünk, felleb- beztünk, ma még nem lesz kivégzés. Aztán egyikük folytatta:

– Azt hiszem, én következem – odaléptem a leterített lapokhoz és annak rendje-módja szerint befejezték a játszmat.

Nem sokáig tartott a nyugalom. Másnap ismét elterjedt a hír: mégis- csak lesz kivégzés, előző nap nem hiába hozták az akasztófákat. Valakinek a tenyerén felkapaszzkodtam az ablakhoz, ismét hoztak néhány akasztófát. A felső végüket láttam, aztán surrant az ásó, hullottak a kavicsok. Gödör ké- szült az akasztófák számára. A borbély csak annyit suttogott be a cellaajtó nézőkéjén, hogy az őrség csőre töltötte fegyverét, valami nagy dolog van készülőben.

Nyomasztó csend támadt a fegyházban. Negyedórak múltak el egyet- len hang nélkül. Senkinek nem volt kedve beszélgetni. Csak nagynéha fi- gyelmeztetett valaki:

– Halljátok? . . . Az orosz ágyúk . . . Talán még időben érkeznek . . . Csodát vártunk valamennyien. De nem, nincs csoda.

Harsány kürtzó hasított a néma csendbe.

Most . . .

Most ölik meg Kiss Jánosékat, Tartsay Vilmosékat.

A cellában mindenki feszes vigyázzban állt. Álltak valamennyien me- redten, szótlanul.

Egyszer csak vezényszavakat lehetett hallani majd az őrség bakancsai- nak kopogását.

Vége. Meggyilkolták őket.

Újabb letartóztatási hullám lehetett a városban, mert újabb foglyok érkeztek. Ezekkel már bizalmatlanok voltak, a „törzstagok” ekkor már összekovácsolódtak, aztán meg tartották a kémeektől.

Egy új fogoly azonban valamennyiünk rokonszenvét megnyerte, azokét is, akik csak hallomásból tudták, hogy kicsoda.

Bajcsy-Zsilinszky Endrét hozták be.

Többen ismerték, szeretettel üdvözölték, maguk közé vonták. Én is ismertem, letartóztatásom előtti napokban olvastam eleget róla a nyilas sajtóban, de régebben írtam is néha Bajcsy-Zsilinszky lapjába. Sokra becsültem, tiszteltem. Elfogódottan nyújtottam kezét és nagyon megörültem, amikor a képviselő megismert. „Hát te miféle disznóságot követtél el, hogy idehoztak?” – kérdezte.

Bajcsy-Zsilinszky a német golyó okozta sebesülésnek nyoma már elmúlt, a nyilasok jól ápolták, hogy életben maradjon, hogy parádésan végzhessenek vele . . .

A cellában mindenki tudta, hogy nem törődve mentelmi jogával, halálra ítélték, de mindenki igyekezett megnyugtani.

– Nem merik az ítéletet végrehajtani – nyugtatgatták –, de nem sok sikerrel.

– Ezek? A nyilasok? Ezeknek már nincs mit félteniök, nincs veszteni valójuk – válaszolta és sajnos, később igaza lett.

Ezután már csak az indulás hírei jelentettek izgalmat.

Máskor is, többször is hoztak még akasztófát nem is egyet, többször is felhallatszott az udvarról egy-egy dörrenés, egy-egy sortűz, de nem tudtuk ki az áldozat, így alig tudtunk az ismeretlenekkel együttérezni.

12.

Az elszállítás gyorsabban ment, mint gondoltuk. December 9-én kezdtek, ránk december 11-én került sor. Hiába reménykedtünk, hogy az oroszok már itt és itt vannak, nincs olyan útvonal, ahol beléjük ne ütköznénk, egy keskeny sáv még maradt, és mi ezen a keskeny sávon kijutottunk az ostromgyűrűből. Már délután sorakoztattak bennünket az alagsori helyiségben. Az indulást órákig tartó várakozás előzte meg. A hangulat feloldódott. Mindenki érezte: bárki számít rá, bárki bármennyire rá volna is utalva, nem tud segíteni, az illető igyekezzék menteni a bőrét, ahogyan módja van rá. Ez a tudat valami ideges vidámságot váltott ki belőlünk. De lehet, hogy csak a változás okozta ezt a felületes könnyelműséget. Fáztunk. Különösen én, a vászonzöldnyömben, amiben elfogtak. Többszörös névsorolvasás után elindultunk fölfelé. Az autóbuszok a Retek utcában álltak, onnét kanyarodott egy-egy busz a fogház elé s amikor megtelt, besorolt a többi közé, vissza a Retek utcába.

Éppen eldübörgött az egyik busz, amikor veszekedett vijjogás, szirénázás támadt. Légiriadó.

– Ha találatot kap a fegyház, itt döglünk valamennyien – így valaki a sötétben, de senki sem ijedt meg. Mi nem sokat veszíthettünk. A szirénázás még tartott, a külvárosok felől még bombarobbanások hangját lehetett hallani, de a szállítást nem hagyták abba. Zűr támadt. Egyik fogoly kiugrott a

katonák sorfala közül, belekarolt egy nőbe és megugrott vele. Állítólag még noszogatta is: „Gyerünk drágám, siessünk!” – mondta volna, így mesélték, akik látták az esetet.

Fáradtan, elcsigázottan érkeztünk Sopron-Kőhidára. Hajnalban, hideg havas esőben álltak meg az autóbuszok a tengelyig érő sárban, egy magas téglakerítést megszakitó kapubejárat előtt.

– Kiszállni, kiszállni – sürgették a gémberedett lábú foglyokat és a fogházőrök kettős sorfala között sietősen tereltek bennünket befelé.

Udvar nagyságú előcsarnokba kerültünk. A három emeleten körbefutó folyosó és cellák köröskörül, kéttenyényi ablakkal, szemelláthatóan néhez zárrakkal.

Vagy jó órányi ácsorgás után előkerült egy köpcös fogházőr-örmester, akinek vezénylő ordítására valamennyiünket elhelyeztek a cellákban. Itt kezdődött fogolyéletünk második szakasza.

Sopron-Kőhidán

1.

Ki tudja, milyen szempontok vezették a fegyház vezetőségét akkor, amikor úgy intézkedett, hogy a foglyokat egyenként helyezze el a nagyobb fűdőszoba méretét alig meghaladó cellában, amelynek berendezése enyhén szólva kissé puritán volt. Egy fapriccs, egy faliszekrény, egy szék, egy mosdótál – ez volt minden, no és a csöbör, a Margit körütről jól ismert csöbör, a borzalmak borzalma. A csöbör, amibe a foglyok minden szükségletüket végezték és amire egy jól-rosszul, de inkább rosszul illő fedőt tettek. Ezer szerencse, hogy hideg volt, különben a csöbör tartalmának kipárolgása elviselhetetlenné tette volna a levegőt. Am a nyilasoknak maguknak is alig volt fűtőanyaguk, nem csoda, ha a cellában díszelgő fűtőtestek majdnem mindig hidegek voltak. A kéttenyényi ablak magasan volt, alig elérhető magasan.

A Margit körútiak tiszteletére átrendezték a fegyházat.

A kórházat az úgynevezett védőőrizetesek számára tartották fenn. Ide azokat a foglyokat költöztették már régebben, akik nem álltak bírói eljárás alatt, vádirat nem készült ellenük. Ezek olyan tús-félék voltak, a „védőőrizet” pedig internálásnak felelt meg. A valamivel jobb koszt és enyhébb eljárás járt nekik. Az itteniek „társadalmi állás” tekintetében erősen megkülönböztették egymást. A legnagyobb tiszteletnek herceg Montenuovo Nándor örvendezett hercegi címe és hatalmas földbirtokai miatt. Itt tartották fogva pár napig Titkos Ilonát, rövid ideig Karádi Katalint, Jávor Pált, Egyed Zoltánt. Itt töltött pár napot Mindszenti hercegprímás úr papjaival együtt, akikkel néha riadtan álldogált a templomocska melletti dombon, sőt itt volt a védőőrizetesek között Kállay Miklós, akkori miniszterelnök is – teljesen elkülönítve mindenkitől, külön kosztan, külön SS-őrséggel, amely soha, egyetlen pillanatra sem távozott mellőle, még az ebédje mellé is odaült egy német katona. Annyira vigyáztak rá, hogy a fegyház kápolnájába is csak SS „testőrségével” mehetett, s ők ketten a kápolnácska erkélyét foglalták el.

A főbejáratnál levő U-alakú épületrészben voltak a politikai foglyok. Legtöbbjük még bírói eljárás alatt állt, de voltak közöttük 10–12–15 évi fegyházra ítélték is, sőt olyanok is, akiket már Budapesten halálra ítélték, itt fellebbviteli eljárásukra vártak. Amit aztán vagy életfogytiglani fegyházra váltottak, vagy végrehajtották az ítéletet. Mindkét esetre volt példa elég.

Teljesen külön, az épület egy másik ágában helyezték el a „gyilkos urakat” – így neveztük a köztörvényi elítélteket. Ezek súlyos elítéltek voltak, a „könnyebb legényeket” már elvitték.

A fegyházat úgy tervezték mint a legrégebb, legsívárabb proletár bérházakat annak idején. Budapest külvárosában. A U két nyitott száránál volt a bejárat, minden emeleten körbefutó folyosó, amelyről a cellák nyíltak. A U hajlásánál a pincébe lehetett menni, egyébként a földszinten voltak az irodák és ugyancsak cellák. A földszinten voltak a „prominensek”, a harmadik emeleten a nők.

Aztán oda került még egy fogoly, akiről külön kell beszélni. Bokáig érő német tisztí köpenyben, hetykén ágaskodó német tisztí sapkában pompázott, tisztikarddal. Görgey Vince volt, egy hírhedt uszító nyilas újságíró. Amikor behozták, üvöltve tiltakozott az ellen, hogy a politikai foglyok között helyezze el. „Inkább a gyilkosok közé megyek, mint ezek közé a hazaárulók közé” – harsogta. S valóban, valahol a gyilkos urak között kapott cellát. A fegyházban többé nem látták, még a közös fürdésre sem ment, pedig az „társadalmi esemény” számba ment, sem a vasárnap misére.

Görgey különben még sok galibát okozott, meglepetéssel is szolgált, de erről majd később. A németek kiszabadították.

2.

Hideg volt, a koszt gyenge. El lehetett képzelni, milyen gyenge, ha a karácsonyi étkezés ez volt: reggelire fél csajka langyos pótkávé, ebédre néhány szem krumplinúdli, pár szem mákkal behintve, vacsorára fél csajka tea, és egy 5 centis darabka kolbász. A fogoly reggel megkapta az egészszet, aztán gazdálkodhatott vele. Lelki erején múlt, hogy hogyan élt. Ha egy ültő helyében megette az egészszet, aznap nézhetette az eget, ha cellája ablakából látta volna. Ha azonban beosztotta megának háromszorra, jó sokáig elszórakozhatott vele, csak éppen nem lakott jól.

A hétköznapi étkezés még ennél is gyengébb volt. Nekem legjobban ízlett még a rántásos núdli. Ez ugyancsak géppel készített főtt krumplisnúdli volt, amelyen a sötétre süttött rántás jelentette az ízt. A káposztalevesben nem volt káposzta, a krumplifőzelékben szerencse volt ha talált az ember néhány szem, meggyorónyira metszett krumplit, de minden sótlanul készült, mert a nyilasoknak már alig volt sójuk.

Az egyedüllét nyomasztó volt.

A fogvagyogató hidegben állandóan fáztam. Eleinte tornával próbáltam felmelegíteni magam. Végigcsináltam minden tornagyakorlatot, amire csak gyerekkoromból visszaemlékeztem. Aztán a kézenjárást gyakoroltam. Valamikor kitűnő tornász voltam, a kézenállás nagyszerűen ment, de kézen járni nem tudtam. Itt aztán megtanultam. A fekvőtámasz, a mérleg kifogás-

talanul sikerült. Aztán azt vettem észre, hogy mintha felejtenék, s nem értettem miért, hiszen egész nap nem csináltam mást, mint gyakoroltam. Csak napok múlva eszméltem rá a hibára: az állandó éhezéstől legyengültem, azért nem sikerült már semmi. De amúgy is abba kellett hagynom ezt a szórakozást, mert a cellaajtó kis nézőkékjén, amelyen a csajkát is beadták, gyakran benézett a fogházőr. Volt közöttük egy hatalmas szál legény, kedves, vidékies akcentusban beszélt. „Mit csinál, maga pojáca” – ordított rám egyszer, aztán megtudtam, hogy a cellában „nem szabad” ilyesmit csinálni, s kioktatott, hogy a priccsen ülve kell várni az idő múlását, de lefeküdni se szabad. Ez bizony nagy csapás volt. Nem maradt más mint reggeltől estig dideregni, mert a fogházőr ettől kezdve szinte percenként benézett.

Aztán nagy felfedezést tettem: dörzsöltem magam. Ez jó is volt, fel is melegített valamennyire, torna sem volt, hát a fogházőr hagyta.

Mi hajnalban érkezünk, délután és másnap újabb csoportok jöttek. A szék támlájára állva próbáltam lepillantani az udvarba, mert fura hangokat hallottam. Férfiak mentek körbe-körbe a kis udvaron, párosan mint az iskolásfiúk, szó s hang nélkül, a fogházőrök felügyelete mellett.

A lenti fogházőr azonban meglátta a fejemet, rámemelve puskáját, valamit kiáltott. Gyorsan leugrottam a székről. A szék eldőlt, ekkor meg a folyosói fogházőr üvöltözött, hát jobbnak láttam, ha meghúzom magam. Viszont az ablakban nagyszerű felfedezést tettem. Féltényérnyi üvegdarabot találtam, és egy félpár kesztyűt. Sok unalomtól mentett meg e két értékes tárgy, mert segítségükkel én lettem a fegyház legelegánsabb foglya.

– Jó lesz az üveg, ha meg akarom ölni magam – gondoltam, mert nagyon gyötört az egyedüllét. Aztán agyamba villant, hogy a többszörös motozás ellenére se vették észre a patkóerszényemben lapuló borotvapengét. Igaz, ceruzát hegyeztem vele már hónapok óta, kopott, életlen volt, a cellában azonban sok hasznát láttam.

– Borotválkozni fogok – határoztam el magam, kitűnő időöltés lesz.

Ismertem a Morse-jeleket, megpróbáltam egyes és kettes ütésekkel jeleket adni. A jéghideg fűtöttesten kísérleteztem, és hajdani kalandregény-olvasmányaim alapján abban reménykedtem, hogy sikerül elbeszélgetni valakivel. Alig koppantottam azonban ötöt-hatot, az egész fogház minden fűtötte szinte zengett a kopogástól, egyetlen értelmes jelet nem lehetett kiszűrni a hangzavarból. Viszont a fogházőrök úgy üvöltöztek minden emeleten, ahogy a torkukon kifért:

– Csend! Csend legyen disznó hazaárulók! Akit meglátok hogy kopog, sötétzárkát kap! – Aztán azzal fenyegetőztek, hogy nem lesz ebéd. Ez már komoly volt. Amilyen hirtelen támadt a zaj, olyan hirtelen abba is maradt minden zajongás, bár itt-ott néhány optimista lélek itt-ott koppantott még egyet-egyet.

Ez hát nem sikerült.

3.

Időnként dörzsölgettem magam, dehát ez bizony sovány időöltés volt. Annál nagyobb várákozással tekintettem a séták elé.

Ilyenkor megnyíltak a cellák ajtajai, ki kellett lépni az ajtó elé, az egyik oldalnak jobbra, a másiknak balra fordulni és elindulni az udvarra. Aki mellé az ember véletlenül került, az volt a sétapartner a tenyérnyi udvaron, amelynek közepén virágágyás domborodott.

A sok ismeretlenben nem nagyon bíztam – alighanem azok sem bennem –, így még ha lehetett volna se nagyon beszélgettünk, nem volt mondanivalónk egymásnak. Néhány félszájjal odasziszeget kérdés, szűk szavú felelet, ez volt az egész beszélgetés, amelyből az derült ki, hogy a fegyházat is csupa ártatlan ember lakja. Persze, más volt a helyzet, ha ismerős lett a partner. A vádirat, az ítélet, a nyomozáson törtétek – mind téma volt, de különösen az otthon maradtok, a család, az oroszok előnyomulása érdekelt mindenkit. Erről aztán lehetett beszélgetni, már amennyire lehetett a fogház-örök örökös tilalmái miatt.

Egy fiatal katonatiszt a fogházparancsnoktól engedélyt kapott, hogy séta idején körbe fusson az udvaron. Én is szereztem engedélyt, s ettől kezdve ha ismeretlen volt a sétáló társ, a séta félóráját inkább futással töltöttem, annál is inkább, mert holmi romantikus aggodással attól tartottam, hogy tüdőbajt kapok a fogházi levegőtől.

Horváth Árpádot nem láttam, őt nem szállították Sopron-Kőhidára.

Később, Kálmán Andortól – akivel Horváth a Margit körúton egy cellában volt –, azt hallottam, hogy december 11-én érte jött egy fekete egyenruhás, antantszijas nyilas és elvitte a fogházból. Cellatársai azt hitték, ál-nyilas volt, akit közös ügyvédünk „szervezett”, mert Horváth bízott abban, hogy kiszabadul, ezért cellatársai szinte örömmel búcsúztak tőle. De nem. Valódi nyilas volt aki érte jött és máig is ismeretlen helyre kísérte, ahol ugyancsak ismeretlen körülmények között kivégezték. Ezt persze csak hazaérkezésemkor tudtam meg.

A fegyházba beszivárgott hírek nyugtalanítottak. Ezek tudni vélték, hogy Budapestet az oroszok körülfalták, és bár örültem hogy családom – ha még életben van – így megmenekül, viszont bántott, hogy ilyen gyorsan elszállítottak bennünket, mert ha várnak még néhány napig, talán meg tudom védeni kisfiamat, feleségemet. Nincs mit tenni, alkalmazkodni a környezethez, hallgatni, hallgatni, hallgatni. Csak hosszú hónapok múltán, hazaérkezésem után derült ki, hogy még fogsággal is jól jártam. Az őrszázadot ugyanis, aminek kötelékébe tartoztam, bevetették az oroszok ellen s a kétszáz emberből mindössze nyolc maradt életben. Ki tudja, vajon a nyolcak egyike lettem volna-e?

A borotválkozás valóban jó időtöltésnek bizonyult.

Elővettem a fekete bőrkesztyűt, ráfektettem az üvegdarabot, így kitűnő tükörre tettem szert. Aztán három ujjammal megnedvesítettem egy bélyegnagyságú területeskét az arcomon, a fegyházban kapott mosószappannal beszappanoztam magam, majd ujjaimmal dörzsölgettem, kenegettem vagy negyedóráig a beszappanozott részt. Amikor úgy éreztem hogy elég, három ujjam közé vettem a pengét és az így előkészített részt leborotváltam. Aztán folytattam a műveletet, amíg el nem készültem.

Kitűnő szórakozás volt, sokáig tartott. Csak arra kellett vigyázni, hogy a fogházőr meg ne lásson, mert akkor biztosan elvette volna a pengét. Mindig megvártam, amikor az őt bepillantott, csak akkor fogtam hozzá a művelet-

hez, amikor léptei eltávoztak és addig dolgoztam, amíg nem közeledett ismét. Így aztán legelőször az egész délelőttöt igénybe vette a borotválkozás.

A napi program ez volt: reggel hatkor ébresztő. Ezt valami olyan eszközzel csinálták, ami úgy hangzott, mintha rostában kukoricát ráznának. Ez után következett a nap fénypontja, a csöbrözés.

Az egész napi szennyet tartalmazó csöbröt ki kellett tenni az ajtó elé. Ám furfangosan kellett eljárni, mert ha a fogoly a csöbröt azonnal kitette amint nyílt az ajtó, elmulasztotta a csöbröket elszállító fogoly, a „házi” információját. Ők tudták ugyanis legjobban, mi történik a fegyházban, nekik volt valamennyi szabadságuk. Tőlük lehetett megtudni, kit hoztak a fegyházba, nem végeztek-e ki valakit. Itt ugyanis nem volt olyan nagy hangja a kivégzéseknek, mint a Margit körúton. A szerencsétlen azon vette észre magát, hogy érte jönnek, kihurcolják, mire felocsúdott, már ki is végezték. A többiek csak akkor vettek észre valamit, ha zajt csapott, tiltakozott. Erre is volt néhány példa.

Meg kell még magyarázni, mi is volt a „házi”.

Nos, a foglyok közül önként vállalkozó, amolyan háziszolga féle volt, aki a csöbröket hozta-vitte, az ebédet osztogatta. Előnye volt, hogy bizonyos mozgási szabadságot élvezett, üzeneteiket közvetítette, amiért egy-két cigaretta, vagy – a legnagyobb kincs – néhány cigaretta papír vagy gyufaszál mindig kijutott neki.

4.

Rengeteg időt el lehetett tölteni a borotválkozással, sőt, amikor híre terjedt a fegyházban, hogy az igazi fogoly – nem kapván kést a kezébe – kanala, vagy villája nyelét élesíti ki, késélesítéssel. Egy szép napon az egész fegyház szinte zengett a pléhkanalak és pléhvillák nyelének élesítésétől. A fűtőtesthez dörzsölték az egyik oldalát és kellő türelemmel nagyszerű vágószerszám lett belőle. Jó foglalatosság volt azért is, mert az ócska fémtárgy az első használat után kicsorbult és akkor lehetett az egészet elülről kezdeni.

Reggelenként, rendszerint még a hajnali órákban furcsa fémes csörgést hallottam. Sokáig azt hittem, fűnyírógéppel vágják az udvar közepén díszelgő virágágyás erőtlen füvecskéjét. A kíváncsiság azonban nem hagyott nyugodni, vállaltam a veszélyt, felkapaszkodtam az ablakhoz. Ekkor láttam, hogy tévedtem. Egy hófehér hajú, szikár öregember baktatott az udvaron, az egyik „gyilkos úr”, a náluk szokásos darócban. Mindkét csuklóján bilincs, mindegyik bilincstől a bokáján levő öt centi széles bilincshez lánc vezetett, két bokáját pedig kisujnyi vastag félméteres lánc kötötte össze. Ez a lánc csörgött hajnalban, amikor az öreg csoszogva lépegetett.

Mint később hallottam, az öreg életfogytiglani fegyházra ítélt rab volt, s már kétszer megszökött, rengeteg bajt, kellemetlenséget, fegyelmit zúdítva öreire. Azért bilincselték meg ilyen látványosan, hogy többé meg ne kísérelhesse a szökést és egyedül, külön fegyházőr kísérettel sétáltatták.

Ő volt a „gyilkos urak” között a fő-fő prominens, akárcsak a politikaiak között Kállay miniszterelnök úr.

Aztán később, hónapok múltán még egy hírt hallottam. Amikor a gyilkos urakat is elszállították az oroszok elöl, az öregnek mégis sikerült megszöknie . . .

Hát ilyen változatosságban teltek-múltak a napok.

Idegeim tökéletesen helyrejöttek. Igyekeztem nem haza gondolni, tornásztam, futottam, sétáltam, borotválkoztam, élesítettem.

Vagy talán mégsem voltak olyan tökéletes rendben azok az idegek?

(Folytatjuk)

Papp Lajos

Üzenet ősszel

Lengeni fehér pókfonálon
s elszakadni boldogan-fájón
néha jó lenne Menekülni!
Mikor nem tud az ember tűrni
s ha már nincs idő tovább várni
Szállni kétségbeesve szállni
Félve a kék ég kavargását
szállni mégis hogy szállni lássák
bennünk a végső reménységet
Mindegy meddig merre mi végett
S fogyó fényben rezgő sugáron
lengeni fehér pókfonálon
jó lenne bizony Nem maradni
mézes morzsákra nem ragadni
vagy rút békává gömbölyödvé
halni belé a barna rögbe
A feketéllő hegyek alól
kikel a fagy mig fenn valahol
csomós csend ropog dől a határ
A holdra varjak serege száll